

УДК 342.951:347.965(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2023.20.43>

Войцешук В. В.

здобувач

Приватної установи

«Науково-дослідний інститут публічного права»

ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В ЗАКОНОДАВСТВІ ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Удосконалення системи адвокатури в Україні вимагає ґрунтовного вивчення досвіду розбудови системи надання правової допомоги в окремих європейських країнах. Це обумовлене євроінтеграційними процесами нашої держави, а також прагненням створити таку систему правової допомоги, яка буде уніфікована з європейськими стандартами. Таким чином аналіз визначення права на правову допомогу в законодавстві Литовській Республіці є актуальним напрямом наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття. Особливості системи надання правової допомоги в Литовській Республіці в різні часи досліджували як українські так і литовські вчені. Однак, з урахуванням сучасних тенденцій євроінтеграції, ці праці частково втрачають актуальність, що вказує на актуальність обраного напрямку наукового пошуку.

Формування цілей статті. Метою статті є аналіз визначення права на правову допомогу в законодавстві Литовської Республіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Л. О. Попсуєнко та Н. Б. Капустін у своїй роботі наголошують, що як і Україна, Литовська Республіка пройшла тривалий та складний шлях у процесі

здобуття незалежності, пов'язаний з низкою історичних подій та політико-правових трансформацій, переважна більшість яких припадає на період першої половини ХХ ст., коли після розпаду Російської імперії для цих народів було відкрито можливість побудови власної держави. Це був їх перший історичний досвід становлення національної державності [1, с. 57]. На нашу думку, спільність історичних етапів становлення може вказувати і на певні спільні риси в еволюції правової системи в цілому, і зокрема інституту конституційних прав і свобод, одним з яких є право на правову допомогу.

Зазначимо, що одним з конституційних принципів в Литовській Республіці є здійснення прав людини без будь-якої дискримінації з боку влади та інших осіб. У відповідності з традиціями прецедентного права, подібна заборона може мати обмежений ефект при відсутності конкретних правових норм в галузевому законодавстві [2, с. 101]. Ця теза може свідчити про високий рівень праворозуміння та розвитку інституту захисту прав, невід'ємним елементом якого є право на правову допомогу, яке реалізується у чітко визначених формах. Окремим аргументом на користь цієї гіпотези можуть слугувати деякі договори між нашими країнами.

Так, у Договорі між Україною та Литовської Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах від 23 травня 1995 року вказано, що правова допомога охоплює виконання процесуальних дій, зокрема,

допит сторін, потерпілих, обвинувачених та підсудних, свідків, експертів, проведення експертиз, обшуку (судового огляду), вилучення та передачу речових доказів, порушення або перейняття кримінального переслідування та видачу осіб, які скоїли злочини, визнання та виконання судових рішень, вручення та пересилання документів, надання відомостей про судимість обвинувачених [3]. Це свідчить про достатньо комплексне розуміння змісту права на правову допомогу в обох країнах.

У статті 6 Конституції Литовської Республіки вказано, що кожен може захищати свої права та законні інтереси у справедливому суді. Право на правову допомогу в Основному законі на пряму не регламентовано. Однак, у статті 31 опосередковано закріплені наступні елементи цього права: 1) право на презумпцію невинуватості; 2) право на справедливий та неупереджений суд; 3) право на захист та адвоката; 4) право на дотримання законодавства при ухваленні судового рішення [4]. З приводу особливостей конституційного визначення права на правову допомогу в Литовській Республіці слід висловити декілька міркувань:

– той факт, що право на правову допомогу на пряму не позиціонується в Основному законі є недоліком, однак регламентація окремих складових цього права дещо компенсує цей недолік;

– поряд з цим, в Конституції Литовської Республіки право на правову допомогу позиціоновано як елемент права на справедливий суд, що дозволяє окреслити його роль в суспільних правовідносинах;

– значна частина норм Основного закону Литовської Республіки зводить право на захист до судового захисту, що не зовсім коректно, оскільки в країні розвинені позасудові способи захисту прав і свобод, які також вимагають правової допомоги.

Більш детально, на відміну від положень конституції, право на правову допомогу регламентовано в Рішенні Конституційного суду Литовської Республіки від 27 червня

2003 року по Справі № 2003-04-01 «Про відповідність частини 5 статті 82 та частини 2 статті 453 Закону про цивільний процес статтям 91 та 92 Конституції Литовської Республіки». Зокрема вказано, що право кожного на правову допомогу розуміється як суб'єктивне право на отримання кваліфікованої юридичної допомоги, а саме, особа з метою захисту своїх прав та законних інтересів у справедливому суді має право отримувати необхідну йому юридичну допомогу від осіб, які здобули відповідні знання та навички. Право на правову, по-перше, включає право на кваліфіковану юридичну допомогу та, по-друге, обов'язок держави надати таку допомогу особам, які самі не можуть цього дозволити. Кожен також має право на отримання ефективної юридичної допомоги [5]. Вважаємо, що це рішення виконує доволі важливу роль у позиціонуванні права на правову допомогу в Литовській Республіці, адже:

– в ньому деталізовано сутність та зміст права на правову допомогу, що дозволяє усвідомити його межі;

– в ньому логічно пов'язані суб'єктивні елементи права на правову допомогу та обов'язок держави щодо створення системи її надання;

– в ньому наголошено на кваліфікованості та ефективності правової допомоги, що може розглядатися у якості візуалізації умов реалізації права на правову допомогу та одночасно вимог до інституту адвокатури;

– недоліком цього рішення є зведення правової допомоги до судового розгляду правових спорів, оскільки позасудові способи захисту прав залишаються на периферії.

У статті 1 Закону Литовської Республіки «Про гарантувану державою правову допомогу» від 28 березня 2000 року № VIII-1591 вказано, що гарантована державою правова допомога – це первинна та вторинна правова допомога та позасудова медіація, які забезпечуються державою. В свою чергу у статті 3 закону закріплені наступні принципи реалізації права на правову допомогу: 1) рівність

і захист усіх прав та охоронюваних законом інтересів; 2) якість, ефективність та економічність гарантованої державою правової допомоги; 3) пріоритет мирного вирішення спорів; 4) заборона зловживання гарантованою державою правовою допомогою та процесуальними правами. Слід звернути увагу, що в законі, на відміну від конституції, введено термін «позасудова медіація», яка представляє собою здійснення у встановленому порядку процедур врегулювання правових спорів, які передбачають досягнення шляхом мирної угоди розв'язання спору за допомогою медіаторів, тобто кваліфікованих правників, які надають сторонам правову допомогу [6].

До речі зауважимо, в окремих законодавчих актах Литовської Республіки, як і в Україні, право на правову допомогу визначено як одна з гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина. Наведемо декілька прикладів:

– Кримінально-процесуальний закон Литовської Республіки від 21 квітня 2005 року містить норми щодо права на правову допомогу. Зокрема, у статті 79 вказано, що захисник надає правничу допомогу особам, які є обвинувачуваними [7];

– Стаття 20 Цивільного процесуального кодексу Литовської Республіки від 28 лютого 2002 року № IX-743 встановлює, що фізичні особи мають право на отримання правової допомоги відповідно до законів та інших правових актів, яка оплачується державою [8];

– Стаття 4 Закону Латвійської Республіки «Про суди» від 31 травня 1994 року № 1-480 встановлює право на судовий захист. Це право передбачає захист від зазіхання на права та свободи, і реалізується шляхом надання державою юридичної допомоги [9].

Слід окремо зупинитися на положення статті 2 Закону Литовської Республіки «Про адвокатуру» від 18 березня 2004 року № IX-2066, в якій вказано, що право на правову допомогу передбачає правові консультації, підготовку документів, що мають юридичне значення, представництво з питань права, захист та представництво у процесі у спра-

вах, коли ці дії здійснюються за винагороду. В свою чергу, у статті 4 зазначається, що будь-яка особа має право обрати адвоката, який виступав би як радник, його представник або захисник його інтересів [10].

Литовські науковці розкривають зміст права на правову допомогу через дві форми: 1) первинна правова допомога (правове інформування, юридичні консультації та підготовка правових документів для державних і комунальних установ, за винятком процесуальних документів); 2) вторинна правова допомога (підготовка документів, захист і представництво у справах, у тому числі виконавчого провадження, представництво у справах про попереднє вирішення спору в позасудовому порядку, якщо такий порядок встановлений законом або рішенням суду, відшкодування судових витрат у цивільному, адміністративному та кримінальному провадженні) [11].

Відповідно до законодавства Литовської Республіки, держава гарантує правову допомогу лише фізичним особам (громадянам та іноземцям, а також особам без громадянства). Ці особи мають право отримувати гарантовану державою правову допомогу за умови: 1) якщо вони не можуть захистити свої права законні інтереси через їх недостатнє матеріальне становище; 2) коли закони або міжнародні договори передбачають правову допомогу незалежно від фінансової ситуації [12]. Варто звернути увагу, що в законодавстві Литовської Республіки достатньо чітко визначено, що юридичні особи не мають право на правову допомогу від держави.

Литовські дослідники зазначають, що важливою умовою реалізації принципу ефективного судового захисту є право на звернення до суду. При чому, право на правосуддя включає право на правову допомогу. Обмежений доступ до права на правову допомогу є однією з обставин, які ускладнюють становище особи [13, с. 340]. Отже, право на правосуддя включає в себе право на звернення до суду, яке, в свою чергу, охоплює право на правову допомогу. Слід звернути увагу, що

окремо виділено принцип ефективного судового захисту, який позиціонується як основа реалізації вищевказаних прав людини і громадянина.

Едіта Жобене зазначає, що класична доктрина прав людини поділяє права людини на абсолютні (необмежені) і неабсолютні (обмежені). Конституційний Суд Литовської Республіки у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що право на звернення до суду за порушені права також вважається абсолютним. Тобто, перед законодавцем стоїть досить складне завдання – забезпечуючи баланс свобод, не спотворюючи інших, встановлених правовими актами положень про баланс прав і свобод [14]. Слід погодитися з такою позицією литовських вчених, оскільки право на правову допомогу дійсно має абсолютний характер. Це проявляється в наступних аспектах:

- сфера застосування права на правову допомогу не обмежена окремими видами протиправних дій (це право реалізується особами і різних сферах судочинства – кримінальне, цивільне, адміністративне тощо);
- право на правову допомогу є невід’ємним правом особи (воно гарантоване державою навіть для осіб, які вчинили протиправні дії та перебувають у місцях несвободи);
- абсолютний характер забезпечує функціональність правової допомоги (право на правову допомогу передбачає використання осо-

бою усіх законних засобів та способів захисту своїх порушених прав).

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному науковому напрямку. Підводячи підсумки зазначимо, що в законодавстві Литовській Республіки право на правову допомогу формалізовано достатньо чітко. Попри те, що в конституції це право на пряму не визначено, існує окремий законодавчий акт, який регламентує порядок надання безоплатної та платної, первинної та вторинної правової допомоги фізичним особам. Право на правову допомогу в Литовській Республіці позиціонується як абсолютне та невід’ємне право людини і громадянина, яке гарантоване державою незалежно від правового становища особи. Право на правову допомогу в Литовській Республіці розглядається як елемент права на судовий захист, що звужує його функціонал за рахунок відмежування позасудової медіації. Достатньо значна увага в законодавстві Литовської Республіки надана питанням інституційного забезпечення права на правову допомогу, яке слугує передумовою його ефективної реалізації. Позитивним аспектом в досвіді Литовської Республіки є позиціонування права на правову допомогу як поєднання суб’єктивного аспекту (право на захист конституційних прав) та відповідного обов’язку держави створити усі необхідні умови для реалізації цього права.

Анотація

У статті здійснено аналіз визначення права на правову допомогу в законодавстві Литовської Республіки. Автор зазначає, що в Литовській Республіці право на правову допомогу на пряму не позиціонується в конституції, однак регламентація окремих складових цього права дещо компенсує цей недолік. З’ясовано, що значна частина норм Конституції Литовської Республіки зводить право на правову допомогу до судового захисту, що не зовсім коректно, оскільки в країні існують позасудові способи захисту прав і свобод, які також вимагають правової допомоги. Зазначено, що право на правову допомогу має абсолютний характер, оскільки сфера його застосування не обмежена окремими видами протиправних дій. Констатовано, що право на правову допомогу є невід’ємним правом особи (воно гарантоване державою навіть для осіб, які вчинили протиправні дії та перебувають у місцях несвободи). Встановлено, що право на правову допомогу в Литовській Республіці позиціонується як абсолютне та невід’ємне право людини і громадянина, яке гарантоване державою незалежно від правового становища особи.

Наголошено, що право на правову допомогу в Литовській Республіці розглядається як елемент права на судовий захист, що звужує його функціонал за рахунок відмежування позасудової медіації. З'ясовано, що значна увага в законодавстві Литовської Республіки надана питанням інституційного забезпечення права на правову допомогу, яка слугує передумовою його ефективною реалізації. Аргументовано, що позитивним аспектом в досвіді Литовської Республіки є позиціонування права на правову допомогу як поєднання суб'єктивного аспекту (право на захист конституційних прав) та відповідного обов'язку держави створити усі необхідні умови для реалізації цього права.

Ключові слова: адвокатура, зарубіжний досвід, конституційно-правові гарантії, правова допомога, право на судовий захист, правосуддя, правовий статус

Voytseshuk V. V. Definition of the right to legal aid in the legislation of the Republic of Lithuania

Summary

The article carries out a theoretical and legal analysis of the definition of the right to legal aid in the legislation of the Republic of Lithuania. The author notes that in the Republic of Lithuania, the right to legal aid is not directly positioned in the constitution, but the regulation of individual components of this right somewhat compensates for this deficiency. It was found that a significant part of the norms of the Constitution of the Republic of Lithuania reduces the right to legal aid to judicial protection, which is not entirely correct, since there are extrajudicial methods of protecting rights and freedoms in the country, which also require legal aid. It is noted that the right to legal aid has an absolute nature, since the scope of its application is not limited to certain types of illegal actions. It was established that the right to legal assistance is an inalienable right of a person (it is guaranteed by the state even for persons who have committed illegal acts and are in places of detention). It has been proven that the right to legal aid is formalized clearly enough in the legislation of the Republic of Lithuania. It has been established that the right to legal aid in the Republic of Lithuania is positioned as an absolute and inalienable right of a person and a citizen, which is guaranteed by the state regardless of the legal status of the person. It is emphasized that the right to legal aid in the Republic of Lithuania is considered as an element of the right to judicial protection, which narrows its functionality due to the limitation of out-of-court mediation. It was found that significant attention in the legislation of the Republic of Lithuania is given to the issue of institutional provision of the right to legal aid, which serves as a prerequisite for its effective implementation. It is argued that a positive aspect in the experience of the Republic of Lithuania is the positioning of the right to legal aid as a combination of a subjective aspect (the right to the protection of constitutional rights) and the corresponding duty of the state to create all the necessary conditions for the realization of this right.

Key words: advocacy, foreign experience, constitutional and legal guarantees, legal aid, right to legal protection, justice, legal status.

Список використаних джерел:

1. Попсуєнко Л. О., Капустін Н. Б. Історичний досвід конституційних засад становлення національної державності країн Балтії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 57–60.
2. Левитс, Е. «91.pants» в Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cīvēka pamattiesības, изд-во Valodis, R., Рига: Latvijas Vēstnesis, 2011. С. 98–104.
3. Договір між Україною та Литовською Республікою про правову допомогу та правові від-

- носини у цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах від 23 травня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428_627#Text
4. Конституції Литовської Республіки від 25 жовтня 1992 року. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/latvia.pdf>
 5. Про відповідність частини 5 статті 82 та частини 2 статті 453 Закону про цивільний процес статтям 91 та 92 Конституції Литовської Республіки: Рішення Конституційного суду Латвійської Республіки від 27 червня 2003 року по Справі № 2003-04-01. URL: <https://www.cilvektiesibugids.lv/ru/sudebnaya-praktika/delo-2003-04-01>
 6. Про гарантувану державою правову допомогу: Закон Литовської Республіки від 28 березня 2000 р. № VIII-1591. URL: <https://www.legalns.com/download/books/cons/latvia.pdf>
 7. Кримінально-процесуальний закон Литовської Республіки від 21 квітня 2005 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/>
 8. Цивільний процесуальний кодекс Литовської Республіки від 28 лютого 2002 р. № IX-743. URL: https://www.newyorkconvention.org/media/uploads/pdf/5/9/595_code-of-civil-procedure-of-the-republic-of-lithuania.pdf
 9. Про суди: Закон Литовської Республіки від 31 травня 1994 р. № 1-480. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=f4nne6v63&documentId=TAIS.405199&category=TAD>
 10. Про адвокатуру: Закон Литовської Республіки від 18 березня 2004 р. № IX-2066. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=tu0odnlit&documentId=TAIS.450539&category=TAD>
 11. Valstybės garantuojama teisinė pagalba. URL: <https://administracinis.teismas.lt/nuorodos/valstybes-garantuojama-teisine-pagalba/132>
 12. State Guaranteed Legal Aid in Lithuania. URL: <https://vgtpt.lrv.lt/en/>
 13. Dabarties iššūkiai teismams, užtikrinant žmogaus teises. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2018. 351 p.
 14. Edita Žiobienė Žmogaus teisių ir laisvių apsauga: lietuva europos kontekste. URL: <https://cris.mruni.eu/cris/bitstream/007/18118/1/9789955192480-317-336.pdf?sequence=1>